

Erdélyi magyar kisebbségi sorskérdések a két világháború között

Erdély egy olyan régió, amely évszázadokon át a történelmi Magyarországhoz tartozott. A történelmi fordulatok következtében sokáig önálló fejedelemség volt, később a Habsburg-birodalom, majd az 1867-es kiegyezés után az Osztrák-Magyar Monarchia fennhatósága alá sorolódott. Az első világháborút lezáró békediktátumtól számítva – rövid megszakítással, a második világháború után újból – Románia része lett. Sajátos múltja révén szervesen illeszkedik a magyar, román, szász történelembe s az együtt élő népek – román, szász, szerb, horvát, zsidó, ukrán, szlovák, ruszin, örmény – sorsában és kultúrájában mély nyomokat hagyott. A magyar-román együttélés kérdésköre a mai napig polémia sokaságát generálja, amelyek leginkább politikai célokat szolgálnak, aktuális érdekekkel dúsítva.

Gazdasági, jogi és kulturális vonatkozások a kisebbségi jogrendszer tükrében

A téma behatóbb megismerését szolgálja a két világháború közötti időszak romániai magyarságát érintő legfontosabb hatalmi-politikai viszonyok, társadalmi aspektusok feltérképezése, görcső alá helyezve az oktatási problémákat és nevelési kérdéseket. A problémák gyökerének vizsgálatának eredménye a korszak politikai, gazdasági és kulturális hátterének alábbi vázlatos ismertetése.

Az erdélyi magyar kisebbség jogi, gazdasági, kulturális helyzetének áttekintése alapján megállapítható, hogy a két világháború közötti időszakban új fordulópontot jelentett két történelmi aspektus: az 1918–1919 közötti politikai-katonai helyzet alakulása és az 1920-as (Románia által 1921. július 26-án ratifikált) trianoni békediktátum (*Botoran és Dobrinescu*, 2003). Románia 1919-ben nemzetközi szerződésben vállalta a kisebbségi jogok életbe léptetését. A kisebbségi szerződés olyan előnyöket csillogtatott meg a nem románok számára, mint az általános jogegyenlőség, a szabad nyelvhasználat, a nemzetiségi oktatás, a székelyeknek és szászoknak némi kulturális autonómia, és utat nyitott a kisebbségeknek, hogy jogorvoslásért a Népszövetséghez fordulhassanak.

A vizsgált időszak két román alkotmánya, az 1923. évi 282. számú¹ és az 1938. évi 48. számú² törvény az országot román nemzetállammá nyilvánította, deklarálta a román állampolgárok faji, nyelvi és vallási egyenlőségét, lelkiismereti, oktatási, sajtó-, gyülekezési és egyesülési szabadságát, de nem ismerte el a kisebbségek speciális, kollektív jogait, sőt a nemzeti kisebbségek fogalmát mereven ellenezte. A nemzetközi egyezmények, az alkotmányos jogrendelkezések és a politikai gyakorlat között egyre nagyobb anomáliák léptek fel, s ez jelentős mértékben megkérdőjelezte a további együttműködést.

Az egységes nemzetállam építésének nagy eufóriájában a román politikai apparátus 1919-től kezdve halmozta a magyar kisebbséget kedvezőtlenül érintő intézkedéseket,

azonban gyulafehérvári nyilatkozataikban erre vonatkozóan nem találunk explicit kijelentéseket. A romániai kisebbségek jogi helyzetét értékelve Nagy Lajos (1944, 49. o.) megállapította, hogy az csupán a románság érdekeit szolgálta.

Az utódállamok a Versailles-i békerendszer kisebbségvédelmi intézkedéseit jórészt kijátszották. Mivel homogén nemzetállamok kialakítására törekedtek, az állampolgárság megadásának megtagadásával vagy megnehezítésével próbálták a kisebbségek létszámát csökkenteni. Fokozatosan leépítették a magyar iskolahálózatot, s igyekeztek akadályozni a magyarok érvényesülését a helyi közigazgatásban. Az újabb telepítési politikával megbontották a határ menti egységes magyar tömböket. A háborút követő földosztásoknál is nemzetiségi szempontokat érvényesítettek (*Balogh*, 2001).

Az 1921-es földreformmal a román kormány tovább gyakorolta jogfosztó politikáját, és az erdélyi magyarság gazdasági téren való elszegényedése mellett tette le a voksát. Ezt igazolja az a tény is, hogy a földreform alkalmazásával a román állam a magyar egyházak 371 614 hold birtokából 314 197 holdat, vagyis a birtokállomány 84 százalékát elvette (*Bíró*, 2002). Ez a kisebbségellenes intézkedés rányomta bélyegét a magyar történelmi egyházak működésére is, ugyanis birtokaik biztosították a felekezeti oktatás támogatását és fenntartását. Különösen nagy szükség lett volna a további anyagi keret biztosítására az 1920 utáni időszakban, amikor az állami iskolák sokaságát „románosította” Bukarest, az államhatalom centruma. A politikai intézmények és vezetők nélkül maradt magyar kisebbség tehetetlenül és tanácstalanul tapasztalta a jövőbeli sorsát meghatározó történelmi eseményeket. *Kós Károly* (1928, 277. o.), a szellemi élet jeles képviselője a zátonyra futott kisebbségi magyarok helyzetéről nagyon élesen fogalmaz: „A négy esztendő háborúban megvértezett, megtizedelt, megcsalt és aztán megriasztott nép, mint bottal széjjelvert nyáj húzódott be vackába. A régi vezetők, akiknek kezéből hirtelen hullott ki a hatalom, és akikre reá fenyegetett a vagyon elvesztése is, nyugtalanul keresték a maguk külön módján a menekülésnek inkább titkos, mint nyílt kijáróit. A munkástömeg fogcsikorgatva nyögte kegyetlenül jól sikerült letörése szegényét, és mint láncravert farkas, nyalogatta még vérző friss sebeit. A polgárosztály bután bámult bele ismeretlen jövőjébe, és végül a régi államok gazdájukvesztett, utcára került páriái, a tisztviselők éhesen, kétségbeesetten, utolsó reménységükkel sűrű, sötét rajokban szállottak meg nap-nap után a hosszú-hosszú repatriáló vonatokat”

Az előre még csak provizórikusnak tűnő hatalomváltás, majd a rá nehezedő politikai súly hatására közel négyszázezer magyar kényszerült válaszut elé. A székelység életének nyomorba sodrásáról tanúskodnak a román gazdaságpolitika által különleges módon értelmezett és végrehajtott adótörvények is. *Bíró* (2002) feljegyzéseiből tudjuk, hogy a román pénzügyminisztérium hivatalos kiadványa szerint 1924–26 között Erdélyben 72 százalékos volt az adóemelkedés. Különösen Csíkban 76 százalékos, Udvarhely megyében 86,5 százalékos, Háromszék megyében 110 százalékos növekedést jegyeztek. A kilátástalan helyzetet még inkább súlyosbította az a tény, hogy kisajátították a székely erdő- és legelőbirtokosságok vagyonának nagy részét, noha ezeknek eredete az ősi vagyonszövetségekben gyökerezik, és sok székely család egyetlen jövedelmi forrása volt a közbirtokosságból őkre jutó részarány.

A székelység tehát folytatta korábban megkezdett lépéskényszerét, s a régi román királyság területére (legtöbbjük Bukarestbe) vándorolt. Azonban nemcsak román területekre kényszerült vándorolni a kisebbségi sorssal megbélyegzett erdélyi magyar lakosság, hanem a megmaradás egyre zsugorodó reményével, riadtan menekült, repatriált Magyarországra is (*Rădulescu és Motru*, 1996). Az asszimiláció és politikai hatások következtében az utódállamokban megkezdődött a magyarok arányának csökkenése. A repatriálók nagy része értelmiségi volt, s ez nehezítette a helyben maradt magyar kisebbség kulturális és politikai szerveződését. Az oktatási rendszer átalakítása révén egyre csökkent az értelmiségi utánpótlás. A tényeket pontosan bizonyítja az 1930-as

erdélyi népszámlálás is, melynek adatai szerint 1 480 712 fő kisebbségi magyar ajkú lakos élt Erdélyben, ezek harmada Székelyföldön, negyede az erdélyi városokban és közel negyede a határ mentén (Köpeczi, 2005).

Az impériumváltozás markánsan befolyásolta a munkásság és iparosság helyzetét is. A kötelező nyelvvizsga sikertelensége kiváló ürügyként szolgált az állami intézményekből való elbocsátásra. 1934-ben a hatalmát gyakorló Nemzeti Liberális Párt egyik intézkedésének köszönhetően olyan törvényt léptettek életbe, mely kötelezte a gazdasági, kereskedelmi, ipari és egyéb magánjogi társaságokat, hogy az általuk alkalmazott tisztviselők, műszaki vezetők, munkások és napszámosok minimum 80 százalékos arányban, míg a végrehajtó és felügyelő bizottságok legalább 50 százalékban román anyanyelvűek legyenek (Bíró, 2002). A hely- és utcaneveket a többségben magyarok lakta helyeken sem lehetett magyarul kiírni még a publikációkban sem.

A kisebbségek további hátrányait csak fokozta, a kiszolgáltatottság és jogfosztottság érzését rendkívüli módon táplálta az anyanyelv használatának korlátozása és a magyar szimbólumok használatának tiltása. Az 1928. február 25-i³ anyakönyveztetési törvény értelmében a magyar kereszt- (utó-) neveket csak román változatban lehetett anyakönyvezni. A piros-fehér-zöld színek használata (zászlók, kokárdák, szalagok) nemcsak tiltás tárgya volt, hanem általában minden román kormány szigorúan büntette. A román kormány megtorló intézkedéseinek folytatásaként ledöntötték, illetve eltüntették a magyar történelmi személyiségek szobrait. Ennek az antihumánus cselekedetnek következményeként tűnt el Marosvásárhelyen Petőfi szobra, Nagyszalontán a Kossuth, Kolozsváron a Széchenyi és az aradi vértanúk emlékére állított szobor- és szoborcsoport. A trianoni békeszerződés aláírása után az erőszakosan románosító nemzetpolitika hatására sorra jelentek meg a „Csak románul beszéljenek!” feliratok a közintézmények és hivatalok falán.

A kisebbségek anyanyelvének használatát tiltó sorozatos akciókat tetőzte az 1936. március 27-től életbe lépett új közigazgatási törvény, amely már egyenesen szigorú és megtorló intézkedések egész sorát írta elő az anyanyelv használatáért. 1938-ban az Európa politikai színterén bekövetkezett változások, a gazdasági nehézségek hatására megszületett a Kisebbségi Statútum, amely kevés jelentőséggel bírt (Pomogáts, 1994). Nemi elenyésző változás az anyanyelvhasználat terén 1938 után volt észlelhető, de ezt a sürgető intézkedést is csupán külpolitikai érdekek hatására hozták meg.

Ujabb történelmi fordulópontként jegyezzük 1940. augusztus 30-át, ugyanis ekkortól Erdélyben valóságos népvándorlás vette kezdetét, amely kétirányú volt: Észak-Erdélyből a románok, Dél-Erdélyből a magyarok kerekedtek föl és indultak az új határvonal felé. Az erdélyi menekültek önként vagy a román hatóságok nyomására tömegesen választották ezt a kiutat, minek hatására a második bécsi döntés időpontjától 1944 februárjáig mintegy 200 000 romániai magyar hagyta el az országot, és menekült vagy települt át az akkori Magyarország területére (Balogh, 1999).

Megjegyzendő szakirodalmi források alapján, hogy a két világháború között az erdélyi magyarság összesen 47 alkalommal tett le panaszt a Nemzetek Szövetségéhez, amelyek közül a legtöbb egyházi és iskolai (13) ügygel, illetve az agrárreformmal (12) volt kapcsolatos. A kisebbségi sorskérdés többnyire pusztába kiáltó szóként hatott, ezt méltán igazolja, hogy a 47 beadvány közül 28 esetben semmi, 19 esetben némi, de nagyon csekély eredményt regisztráltak. Az 1922-ben megalakított Országos Magyar Párt az általa támogatott csoportokkal időnként megkísérelte, hogy az 1919. évi kisebbségvédelmi szerződés alapján a Népszövetséghez fordult vagyonjogi és oktatásügyi sérelmekkel. Ezen a fórumon a román kormány képviselői politikai presztízskérdésként kezelték az ügyet, és arra törekedtek, hogy bebizonyítsák a kérelmezők panaszainak megalapozatlanságát (Jakabffy, 2005).

A mai kor szemüvegén keresztül vizsgálva a problémát, élve a magyar nyelven való szabad szólás jogával, megállapítható, hogy a két világháború közötti időszakban a

romániai kisebbségvédelmi jogrendszer kevés relevanciával bírt. Az általános jogoktól megfosztott magyarság naponta szembesült a sérelmek halmazával: sokakat megfosztanak állampolgári jogaiktól, a magyar munkavállalóknak megnehezítik vagy lehetetlenné teszik bizonyos állások betöltését, az oktatás és kommunikáció nyelvекént a román követelik, a magyar nyelv adminisztratív úton való használatának korlátait szabják, miközben a kulturális életet igyekeznek megbénítani, az agrárreform hatására elsősorban magyar közép- és nagybirtokosoktól, az egyházaktól tulajdonítják el a földeket, az elrománosítás érdekében szigorú névelemzést alkalmaznak, és létrehozzák a kultúrzónát. A magyarellenes intézkedések miatt többezres tömeg menekült az országból.

Az erdélyi magyar nyelvű oktatás helyzete a két világháború között

A vizsgált időszakban meghatározó befolyással bírt az ország élén álló román jobboldali pártok kisebbség- és iskolapolitikája, amely tulajdonképpen a háború előtti időszak folytatásaként könyvelhető el. A kisebbségi sorssal küzdő erdélyi magyarságnak 1919 után az oktatás terén is számottevő kihívással kellett szembenéznie. Történelmi katalizmaként könyvelhető el az a tény, hogy a román hatalmi elit a nem állami oktatást ellenérzéssel kezelte, végül pedig a nemzeti kisebbségek anyanyelvi iskoláit felszámolásra ítélte. Nagy-Romániában tehát az erdélyi magyar nyelvű oktatás nagy fordulat után a felekezeti iskolákra redukálódott, ezernél több magyar tan nyelvű állami népiskola szűnt meg. Az állami segélyektől teljesen és vagyonuk nagy részétől is megfosztott történelmi egyházakra nagy felelősség hárult, s a fenntartás érdekében meghatározó lépésekre kényszerültek. Ennek a folyamatnak az előrelépését mindinkább segítette a Kormányzó Tanács 15 673/1919. számú rendelete, minek alapján a kisebbségek egyházai több iskolát hoztak létre, s így jelentősen megnövekedett a magyar felekezeti iskolák száma (Fazakas, 2009). A kedvező intézkedés a gyulafehérvári határozatokban foglalt kisebbségi jogok hatására született, azonban a Kormányzó Tanács rövid ideig tartó működése miatt nem volt hosszas életű.

Az állami oktatást egységesen először az 1924. július 26-i törvény⁴ szabályozta. A sovinszta Anghelescu nemzetnevelési miniszter által kiadott törvény elsősorban a felekezeti iskolahálózat szétbontását célozta. Elgondolkoztató, hogy a magyar gyerekek jelentős része román iskolába kényszerült, s a felekezeti iskolák sorozatosan veszítették el nyilvánossági jogukat. A rendelet értelmében kötelezővé vált a román nyelvű oktatás, és megalakultak a kultúrzónák, amelyek a kisebbségek asszimilációját sürgették. A renitens lépés következményeként a kultúrzónákban működő állami iskolákba más vidékről származó, román nyelven beszélő tanítókat telepítettek át jelentős premizáció fejében. Ajtay (1924) szerint Erdély területének 46 százaléka (Bihar, Szilágy, Szatmár, Máramaros, Maros-Torda, Torda-Aranyos, Csík, Háromszék, Udvarhely vármegyék) a sovinszta küldetéstudat és az anyagi előnyöket preferáló „misszionárius” tanítóság élettere lett. Az 1925-ben megjelent Magánoktatási törvény⁵, amely a felekezeti iskolákat is a magániskolák közé sorolta, s kötelezőként szabta meg a román nyelven való oktatást, egy következő lépésként definiálható az oktatáspolitikai kérdéskörben. A magyar nyelvű szakközépiskolák száma is lényegesen lecsökkent ebben az időszakban. Jogsértő intézkedés volt a Bakkalaureátusi törvény (1925) is, melynek értelmében a liceumot végzeteknek román nyelven kellett érettségi vizsgakötelezettségeiknek eleget tenniük. A bakkalaureátusi sikertelenségről hitelesen tudósít az *Erdélyi Iskola* neveléstudományi folyóirat hírvonatának közleménye: „A gyulafehérvári latin szertartású római katolikus püspök fennhatósága alatt fennálló főgimnáziumokból 92 tanuló jelentkezett a szeptember havi érettségi vizsgálatokra, s ezekből mindössze 9 szerzett képesítést. Volt iskola ahol egyetlen tanulónak sem sikerült eredményt elérni”⁶ Az új érettségi törvény életbe

A vizsgált időszakban a magyar nyelvű oktatás a felekezeti iskolák fennhatósága alá tartozott.

Az 1924. évi 161. sz. Állami Elemi Oktatási Törvény a kultúrzonák létrehozásával csak kulminálta a román nyelvű oktatás kötelezővé nyilvánítását. A bakkalaureátusi és magánoktatási törvény bővítette a diszkriminatív intézkedések sorozatát, melyek sorában a román nyelven való továbbtanulás kényszerét említjük.

A problémát összevetve a jelenlegi állapottal elmondható, hogy a mai romániai oktatásügyi rendszert még mindig a reformelgondolásokkal tarkított, útkezeséssel és útvesztőkkel teli, disszonánsan változó arculat jellemzi. Vajúadását a 20 éve készülő tanügyi törvény megreformálása is határozottan jelzi, amelyben találunk némi kedvezményeket a kisebbségi oktatásra vonatkozóan is.

lépése tehát megnehezítette a nem román anyanyelvű diákok egyetemre való bejutását, mélyrehatóan gátolta az értelmiségi utánpótlás gyarapodását.

A középiskolai oktatást szabályozó törvény megjelenése 1928-ban⁷ még inkább nyomatékossította a román nyelven való tanítás-tanulás szigorítását: a román nyelven való tanulást kötelezővé tette, míg a magyar nyelven való oktatás csak fakultatív tárgyként volt művelhető (Nagy, 1944). Említésre méltó, hogy az 1930–31-es tanévben Erdély-szerre 23 magyar nyelvű, alapítványi vagyonuktól megfosztott felekezeti polgári iskola, 17 liceum, 7 tanítóképző, 4 felsőkereskedelmi és 4 gazdasági téli iskola működött. Az 1930–35-ös tanévben 2609 fiatal tanult középfokú magániskolában, 3645-en pedig a román tannyelvű középfokú oktatást választották. Megfogyatkozott a szakmunkásképzés is a hiányos iskolahálózatnak köszönhetően, csökkent az iparos- és kereskedőszakember-képzés, a tanoncképzés csupán a gyárakban és kisebb műhelyekben folyt, román nyelven (Köpeczi, 1989).

Az 1933-tól kormányzásra kerülő Nemzeti Liberális Párt hasonló magyarellenos intézkedései továbbra is befolyásolták az oktatásügy helyzetét. A továbbtanulásnak is számos akadálya regisztrálható ebben a periódusban. A nyilvánossági jogukat egyre inkább elvesztő felekezeti középiskolák a tanügy periferiájára kerültek. Az 1944-ig terjedő időszakban egyre inkább csökkent az állami iskolákban működő magyar tagozatok vagy az önálló igazgatású magyar tannyelvű állami elemi iskolák száma. Meg-

jegyzendő, hogy az 1933-as tanévben a 4295 állami iskolából 427 magyar volt. Az iskolák tömeges megszüntetésére utaló adatok szerint Udvarhely megyében 1932-től 1937-ig összesen 74 magyar iskolát vagy tagozatot szüntettek be. A döntő többségben magyar lakosságú Csik megyében egyáltalán nem volt magyar nyelvű oktatás (Diószegi és R. Süle, 1990). A hivatalos feljegyzések szerint az állami óvodák tannyelve is román, a magyar felekezeti óvodák száma csupán 18 volt ebben az időszakban. Az események hatására egyre több magyar anyanyelvű gyermek kényszerült román nyelven működő intézményt választani. Mikó Imre (1998, 119), utalva a hátrányos helyzetre, megjegyzi, hogy ahol csak román nyelvű elemi iskola működik, a gyermekek keverten beszélnek a nyelvet, s az írást és az olvasást is csak félig tanulják meg. Az ügy következményeit hangsúlyozva Böződi György (1982) 1937-ben megállapítja, hogy a magyar gyermekek a teljesen román állami iskolában még a nevüket sem tanulják meg magyarul leírni.

A kisebbségi magyar iskolaügy rombolását szolgálta az az intézkedés is, melynek hatására az 1938-ban kinevezett 5600 állami tanító között csupán 19 magyar anyanyel-

vű dolgozhatott, a 436 állami középiskolai tanár között mindössze 4 magyar anyanyelvű volt, míg a középiskolai szakoktatásban kinevezett 94 mester között csupán egyetlen vallotta magát magyarnak (Bíró, 2002). A diszkriminatív intézkedések sorozata miatt a királyi Románia oktatási rendszeréről általánosságban elmondható, hogy túlközpontosított, egyházellenes és erőteljesen nacionalista volt.

Összegzőként megállapítható, hogy Erdély oktatásügye nehezen lenne értelmezhető a korabeli nemzetiségi viszonyok és az ezeket befolyásolni akaró románosító nemzet- és oktatáspolitikai vonatkozások felvázolása nélkül. A kisebbségek elleni harc áthatja a román oktatáspolitikát és eltorzítja az akkori szerkezetet. Igazi voluntarista szerkezet-átalakítás egy konkrét céllal: az asszimiláció előmozdításával. Ennek eredményeként elmondható, hogy az adott korszakban az erdélyi tanügyre a jól követhető, gyökeres fordulatok sorozata jellemző, amelyek részben Erdély sajátos geopolitikai helyzetéből adódtak: az elmúlt századok során mint régió különböző államokhoz tartozott, és ezért be kellett illeszkednie azok tanügyi rendszerébe.

Összefoglalás

A megkísérelt történeti kitekintő tükrében a két világháború közötti időszak romániai magyarságának valós helyzetével szembesülünk. A probléma hátterére vonatkozó szakirodalmi elemzések alapján megállapítható, hogy a vizsgált időszakban meghatározó befolyással bírt a Közép-Európára jellemző nacionalizmus, amely lényegesen determinálta a román nemzetiségi politikát. A kisebbségek helyzete kontradiktórikus a nacionalista propaganda és a jogsértő korlátozások következtében. A gazdasági élet szempontjából meghatározó volt a tulajdonviszony, amelyet a román hatóság földreformhoz kapcsolódó intézkedései gyökeresen próbáltak megingatni.

Az erdélyi kisebbség oktatásügyét, intézményrendszerét vizsgálva, e részproblémára vonatkozó kérdések áttanulmányozása arra enged következtetni, hogy a magyar egyházak válságos állapotának ellenére az egyházi iskolahálózat, az egyház jelentős szerepet vállalt az oktatás- és nevelésügy terén, s szabadabb keretek között működhetett, mint a későbbi korokban. Az anyanyelv használatát tiltó diszkriminatív intézkedések a kíméletlen románosítás eszközeként, törvényes keretekben nyertek értelmezést, s így gyökeresen gátolták a magyar nyelven való tanítás-tanulás lehetőségét, kibontakozását. Történeti nézőpontból is fontosnak tartom demonstrálni, hogy az azóta eltelt társadalmi rendszerek forgatókönyvében 1989-ig nem változott lényegesen az erdélyi magyarság iskolaügyének viszontagságos helyzete. Az utóbbi húsz év alatt elkészült tanügyi törvény receptálását illetően elmondhatjuk, még mindig szükség van a revideálásra.

Irodalom

Ajtay András (1924): A kultúrzóna. *Magyar Kisebbség*, 15–16. sz. 615.

Balogh Béni (1999): Az erdélyi magyar menekültkérdés 1939 és 1944 között. *Regio*, 3–4. sz. 243–266.

Balogh László (2001): *Románia története*. Aula Kiadó, Budapest.

Bíró Sándor (2002): *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok 1867–1940*. Pro Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

Botoran, C. és Dobrinescu, V. F. (2003): *Istoria românilor*. VIII. România întregrită 1918–1940. București, Editura Enciclopedică.

Böződi György (1982): *Székelv bánja*. Magvető Kiadó, Budapest.

Diószegi László és R. Süle Andrea (1990): *Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989*. Magyar-ságkutató Intézet, Budapest.

Fazakas István (2009): *Tanügyi rendszerek Erdélyben a XIX–XX. században*. Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda.

Jakabffy Elemér (2005): *Kisebbségi sorskérdések*. Kriterion Kiadó, Kolozsvár.

Köpeczi Béla (1989): *Kitekintés: Erdély útja 1918 után. Erdély rövid története*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Mikó Imre (1998): *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés*. Pro Print Kiadó, Csíkszereda.

Nagy Lajos (1944): *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár.

Pomogáts Béla (1994): Katolikus autonómia Erdélyben. *Erdélyi Magyarság*, V. 18. sz. 12–14.

Rădulescu–Motru, C. (1996): *Etnicul românesc, Naționalismul*. Editura Enciclopedică, București.

Jegyzetek

(1) *Monitorul Oficial*, 1923. III. 29./282. sz. t.

(2) *Monitorul Oficial*, 1938. II. 27/48. sz. t.

(3) *Monitorul Oficial*, 1928. II. 25., 44. sz.

(4) *Monitorul Oficial*, nr. 161/1924: Lege Asupra Învățământului Primar Al Statului (Az állami elemi iskolai oktatás törvénye).

(5) *Monitorul Oficial*, nr. 283/1925: Lege Asupra Învățământului Particular (Magánoktatási törvény)

(6) *Erdélyi Iskola*, 1933/34, 7–8. sz. 64. o.

(7) *Monitorul Oficial*, nr. 105/1928: Lege Pentru Învățământul Secundar (Középfokú oktatásról szóló törvény)

Portik Erzsébet-Edit